

Guatemala: L'EDUCACIÓ DE LA POBLACIÓ DESARRELADA

Pere Polo Fernández

Quan sentim parlar de Guatemala immediatament pensam en els temples majors de Tikal, immersos en la bosquíria de la selva, contrastant les seves tonalitats amb el fons blau i verd que els emmarca en les runes de La Antigua, en els temples de Chichicastenango, en rio Dulce, i, com no, en el conjunt de colors que exhibeixen els vestits típics: un seguit de huipiles, feixos, etc. cada un amb el seu significat.

Però Guatemala és molt més, i per començar m'agradaria recordar unes paraules de Rosa Montero (El País Semanal, 10-3-96): "*Feia 17 anys que no anava per allà i no he vist que hagi prosperat en aquest temps: la mateixa distància abismal entre els indígenes rurals i els rics urbans, idèntica tensió a l'ambient i potser encara major desesperança...*

Tenen quelcom de fascinant, quelcom d'intacte i enigmàtic aquests indis de les terres altes americanes que segueixen immersos en la seva pròpia cultura, que estan sotmesos a tots els poders i que són perdedors en totes les batalles, com si la conquesta s'hagués dut a terme ahir, i no fa cinc segles. Són una mena de presoners, ostatges de la seva pròpia pàtria!"

Per tant, no és estrany que anem pensant en una altra Guatemala diferent, en una

Guatemala on es parli de poblacions desarrelades, a més de les marginals, a causa del enfrontament armat que existeix.

A l'acord de 17 de juny de 1994, firmat pel govern de Guatemala i la Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca

(URNG), es defineix aquest tipus de població com el "conjunt de les persones que, desarrelades per motius relacionats amb l'enfrontament armat, viuen a Guatemala o a l'exterior i inclouen als refugiats, els re-

tornats i els desplaçats interns, tant dispersos com agrupats, incloent-hi les Comunitats de Població en Resistència (CPR)".

Es calculen uns 250.000 refugiats no reconeguts i uns 40.000 reconeguts a Mèxic i, a la vegada més d'un milió de desplaçats interns. Aquí s'haurien de comptabilitzar també els viudos i viudes, orfes i famílies de desapareguts.

L'Assemblea de la Societat Civil va proposar a les parts bel·ligerants la següent definició de dites poblacions: "Població desarrelada és la que fou afectada de manera espiritual, cultural, material, sociològica, econòmica i social, en veure's forçada per la violència i la repressió a abandonar les seves formes de vida i adoptar-ne d'altres, incloent-hi la sortida dels seus llocs d'origen, i que aquesta categoria abasta els desplaçats interns i externs, població en resistència, refugiats aïllats, viudos, orfes i familiars de desapareguts".

Per tant, hem de distingir:

A) La població que durant els anys 80, a causa de l'enfrontament armat, va haver de sortir cap a Mèxic. En el 82 els refugiats s'organitzen i el Govern mexicà traslladà tots els guatemaltecs dins un territori dels estats de Chiapas, Campeche i Quintana Roo.

B) Els desplaçats interns organitzats, que viuen en àrees rurals i en la capital, amb condicions precàries de supervivència. És el sector menys conegut.

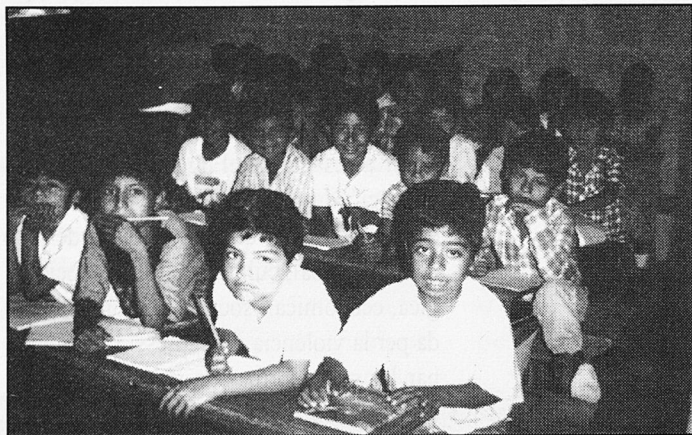
C) Les CPR, que per raó de supervivència, des de 1985 estan organitzades en petits grups. Resten en un determinat lloc de dos a tres mesos.

Dins aquestes condicions de vida, una de les seves estratègies ha estat l'alfabetització i l'educació primària dels nins i nines. En temps difícils els trossos de plàstic servien de pissarra; amb trossos de carbó es feien les "mostres" o exercicis didàctics; s'utilitzaven fulles per fer les tasques, etc.

La majoria de les tornades que s'han produït han estat individuals i de grups relativament petits. Les dificultats són enormes, des del punt de vista de salut, climàtic

ques, i de manca d'infraestructures mínimes en els serveis com aigua potable, drenatges; l'alimentació precària...

Respecte a l'educació, direm que els alumnes no compten amb els més mínims

materials didàctics. Manquen full de paper, quaderns i llapis per als alumnes; i de textos i guies didàctiques per als promotors de l'educació (mestres populars). Tal vegada abans de fer referència als esforços educatius realitzats per les poblacions desarrelades, és necessari assenyalar algunes qüestions crucials del sistema educatiu guatemaltec:

- a) Manca d'adequació curricular a nivell local.
- b) Desfasament entre els continguts i la realitat actual i regional.
- c) Un sistema d'administració educativa anacrònica i obsoleta.
- d) Sistema pedagògic impropri per a les diferents regions i realitats nacionals.
- e) Persistència de l'analfabetisme, malgrat els esforços que s'estan realitzant.
- f) Falta d'estratègies per lluitar contra la manca d'assistència i deserció escolar.

Cal considerar que els representants del sector educatiu del poble maya han assenyalat l'actual sistema educatiu com a alienant, assimilista i colonitzant degut a la manca de sensibilitat envers la realitat pluricultural del poble guatemaltec.

Dins d'aquest maremàgnum, és molt il·loable que els refugiats a Mèxic, els CPRs

i els retornats hagin realitzat un silenciós i extraordinari esforç educatiu. Els responsables d'aquests aprenentatges són majoritàriament joves (*Promotores de Educació*) que poc a poc, i gràcies a la tasca de diverses ONGs han anat acumulant informació, coneixements, competències i habilitats per a l'exercici de la seva labor educadora.

És important conèixer estadístiques sobre aquesta feina. Segons la *Comisión Nacional para la atención de Repetridos, Refugiados i Desplazados* (CEAR):

Nivell educatiu

Retornats entre gener i desembre de 1991:

- Caps de família (homes):
  - Primària completa: 51%
  - Primària incompleta: 49%
- Caps de família (dones):
  - Primària completa 29%
  - Analfabets absoluts 71%

Població en general – 1992

- Primària completa:
  - homes 48%
  - dones 42%
- Primària incompleta, analfabets funcionals i complets:
  - homes 52%
  - dones 48%

En el 93.

- Analfabets absoluts:
  - homes 42 %
  - dones 58 %
- 2658 tenen primària completa

Entre els de 15 a 19 anys hi ha 30 joves i 10 al·lotes amb secundària.

D'aquestes dades es desprèn la persistència de la desigualtat entre homes i dones.

S'ha de destacar la labor realitzada per les CPRs en el camp educatiu: organització de la primària, fins a 5è grau i la promoció alfabetitzadora amb joves i adults.

Amb tot això i malgrat que, des de 1992, existeix un acord per a la convalidació i acreditació dels estudis realitzats per aquesta població, tan sols alguns assentaments a Ixcan han vist complits aquest acord.

Encara falta un mecanisme per a l'acreditació dels promotors de l'educació (mestres populars). A Ixcan s'està duent a terme també una experiència entre el Ministeri d'Educació i una ONG mexicana.

Després d'una visita realitzada per una missió de la UNESCO a Ixcan, es troben indicis raonables que aquesta població ha construït noves concepcions, valoracions i estils de treball educatiu. S'assenyala la importància que es dona a l'educació, amb una cobertura del 100 % dels nins i nines en el nivell de primària.

Les pràctiques educatives han tractat de tenir una continuïtat orgànica i no han estat associades a la concepció tradicional de l'escola. L'element essencial de l'escola fou "qualsevol lloc que servís per fer una comunitat educativa d'aprenentatge utilitzant els recursos disponibles a la zona"

En el context de les condicions difícils de vida de les poblacions desarrelades s'ha construït una nova forma de pensar i de fer educació; s'ha construït un model alternatiu d'educació, alguns elements del qual són innovadors i que poden contribuir a l'esforç nacional d'aconseguir una educació amb equitat i qualitat.

Tot partint del reconeixement de l'esforç extraordinari fet per part de les poblacions desarrelades en l'àmbit educatiu, no és menys cert que existeixen grans limitacions que hauríem d'enumerar:

- a) Manca d'una educació bilingüe intercultural, malgrat que una gran part

d'aquesta població prové de diverses ètnies mayes. La llengua utilitzada fonamentalment en els camps de refugiats ha estat l'espanyola.

b) Els promotors d'educació ignoren l'escriptura de la seva pròpia llengua. Aquest és un gran repte.

c) Els promotors d'educació han estat al servei de les seves comunitats i durant molt de temps no han tingut un salari. Existeix una gran diversitat de nivells edu-

pràctiques educatives alternatives a les ofertes educatives oficials de l'Estat, caracteritzades pel seu rigor formal. Per a qualsevol procés educatiu fa falta viabilitat financera, inexistent de mo-

catius, des dels que tenen l'educació primària fins als que tenen tota la bàsica completa.

Dins d'aquestes poblacions i dels distints sectors de la població civil es pensa que ja ha arribat el moment que l'Estat assumeixi la responsabilitat que li pertoca en el marc d'una estratègia de discriminació positiva en benefici de dites poblacions.

La nova educació guatemalteca, en el context de la pau, haurà de ser assumida com una educació per a tots, construïda per tots i amb tots, que sigui de tots i que respecti les cultures, les identitats i les opcions de la població nacional.

És necessari deixar constància de com s'han involucrat les organitzacions i els moviments populars i socials, i varies ONGs en suport a accions educatives amb el denominador comú de l'atenció a grups de poblacions en situació de pobresa i de vulnerabilitat. S'està forjant un ric patrimoni de

els seus propòsits múltiples, difícilment seria creïble per part de la societat civil, si

ment a Guatemala. Recordem tan sols que si a llatinoamèrica la mitjana d'inversió en educació és el 3% del PIB, a Guatemala s'inverteix el 2'6%. Així doncs, per molt que l'Estat digui que dona un gran valor instrumental a l'educa-

ció, per aconseguir els seus propòsits múltiples, difícilment seria creïble per part de la societat civil, si

no ve acompanyat d'una major inversió en matèria d'educació.

N.B. No hauria pogut escriure aquestes pàgines si no hagués comptat amb la gran col·laboració dels companys del Sindicato de Trabajadores de la Educación de Guatemala (STEG) que m'han facilitat la informació. Vull agrair de manera especial la col·laboració del company Eliazar, que em va facilitar els contactes amb distintes persones dels CPRs i altres associacions que treballen el tema de l'educació popular i de les cultures mayes.

Gràcies a tots ells perquè han fet possible que pogués conèixer un poc més a fons aquesta gent. □

**SERVEI DE
LLIBRES
ESTRANGERS
LLIBRES
DELS PAÏSOS
CATALANS
JOGUINES
I LLIBRES
INFANTILS**

Carrer d'en Rubí, 5
Tel. 71 38 21
07002 Palma (Mallorca)

